

अथ नवमोऽध्यायः

नववा अध्याय (राजविद्याराजगुह्ययोग) श्लोक ९-३४

अर्थः-

श्रीभगवानुवाच

इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयवे।

ज्ञानं विज्ञानसहितं यज्ञात्वा मोक्षयसेऽशुभात् ॥ ९-१ ॥

अन्वयार्थ

श्रीभगवान् = भगवान् श्रीकृष्ण, उवाच = म्हणाले, इदम् = हे,
गुह्यतमम् = परम गोपनीय, विज्ञानसहितम् = विज्ञानासहित
असे, ज्ञानम् = ज्ञान, तु = की, यत् = जे, ज्ञात्वा = जाणल्यावर,
(त्वम्) = तू, अशुभात् = दुःखरूप संसारातून, मोक्षयसे = मुक्त
होऊन जाशील, (तत् ज्ञानम्) = ते ज्ञान, ते अनसूयवे = तुज
दोष-दृष्टीरहित भक्ताला, (पुनः) प्रवक्ष्यामि = मी
चांगल्याप्रकारे (पुन्हा) सांगेन ॥ ९-१ ॥

अर्थः-

श्रीभगवान् म्हणाले, दोषदृष्टीरहित अशा तुला भक्ताला हे अतिशय गोपनीय विज्ञानासहित ज्ञान पुन्हा नीटपणे सांगतो. ते जाणल्याने तू दुःखरूप संसारापासून मुक्त होशील. ॥ ९-१ ॥

राजविद्या राजगुह्यं पवित्रमिदमुत्तमम् ।

प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमव्ययम् ॥ ९-२ ॥

अन्वयार्थ

इदम् = विज्ञानासहित ज्ञान हे, राजविद्या = सर्व विद्यांचा राजा, राजगुह्यम् = सर्व गोपनीय गोष्टींचा राजा, पवित्रम् = अतिपवित्र, उत्तमम् = अतिउत्तम, प्रत्यक्षावगमम् = प्रत्यक्ष फळ असणारे, धर्म्यम् = धर्मयुक्त, (च) = आणि, कर्तुम् सुसुखम् = साधना करताना अतिशय सुगम, (तथा) = तसेच, अव्ययम् = अविनाशी असे आहे ॥ ९-२ ॥

अर्थ:-

हे विज्ञानासहित ज्ञान सर्व विद्यांचा राजा, सर्व गुप्त गोष्टींचा राजा, अतिशय पवित्र, अतिशय उत्तम, प्रत्यक्ष फळ देणारे, धर्मयुक्त, साधन करण्यास फार सोपे आणि अविनाशी आहे. ॥ ९-२ ॥

अश्रद्धानाः पुरुषा धर्मस्यास्य परन्तप ।

अप्राप्य मां निवर्तन्ते मृत्युसंसारवर्त्मनि॥ ९-३ ॥

अन्वयार्थ

परन्तप = हे परंतपा (अर्थात शत्रुतापना) अर्जुना, अस्य = या (उपर्युक्त), धर्मस्य = धर्मांमध्ये, अश्रद्धाधानाः = श्रद्धारहित, पुरुषाः = पुरुष हे, माम् = मला, अप्राप्य = प्राप्त करून न घेता, मृत्युसंसारवर्त्मनि = मृत्युरूपअशा संसारचक्रात, निवर्तन्ते = भ्रमण करीत राहतात ॥ ९-३ ॥

अर्थ:-

हे परंतपा (अर्थात शत्रुतापना) अर्जुना, या वर सांगितलेल्या धर्मावर श्रद्धा नसलेले पुरुष मला प्राप्त न होता मृत्युरूप संसारचक्रात फिरत राहतात. ॥ ९-३ ॥

मया ततमिदं सर्वं जगदव्यक्तमूर्तिना ।

मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाहं तेष्ववस्थितः ॥ ९-४ ॥

अन्वयार्थ

अव्यक्तमूर्तिना मया = निराकार अशा मज परमात्म्याकडून, इदम् = हे, सर्वम् = सर्व, जगत् = जग (पाण्याने व्याप्त असलेल्या बर्फाप्रमाणे), ततम् = परिपूर्ण आहे, च = आणि, सर्वभूतानि = सर्व भूते, मत्स्थानि = माझ्यातील संकल्पाच्या

॥ सार्थ - श्रीमद्भगवद्गीता ॥

4

आधारावर स्थित आहेत (परंतु, वास्तविक), तेषु = त्यांच्यामध्ये, अहम् = मी, न अवस्थितः = स्थित नाही ॥ ९-४ ॥

अर्थ:-

जसे पाण्याने बर्फ परिपूर्ण भरलेले असते, तसे मी निराकार परमात्म्याने हे सर्व जग पूर्ण व्यापलेले आहे. तसेच सर्व भूते माझ्यामध्ये संकल्पाच्या आधारावर राहिलेली आहेत. पण वास्तविक मी त्यांच्यामध्ये राहिलेलो नाही. ॥ ९-४ ॥

न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगमैश्वरम्।

भूतभृन्नच भूतस्थो ममात्मा भूतभावनः ॥ ९-५ ॥

अन्वयार्थ

भूतानि = ती सर्व भूते, मत्स्थानि = माझ्यामध्ये स्थित, न = नाहीत (परंतु), मे = माझी, ऐश्वरम् = ईश्वरीय, योगम् = योगशक्ती, पश्य = पाहा, भूतभृत् = भूतांचे धारण-पोषण करणारा, च = आणि, भूतभावनः च = भूतांना उत्पन्न करणारा असतानाही, मम = माझा, आत्मा = आत्मा (वस्तुतः), भूतस्थः न = त्या भूतांमध्ये स्थित नाही ॥ ९-५ ॥

अर्थ:-

ती सर्व भूते माइया ठिकाणी राहिलेली नाहीत. परंतु माझी ईश्वरी योगशक्ती पाह्य की, भूतांना उत्पन्न करणारा व त्यांचे धारण-पोषण करणारा असूनही माझा आत्मा वास्तविकपणे भूतांच्या ठिकाणी राहिलेला नाही. ॥ ९-५ ॥

यथाकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान् ।

तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्युपधारय ॥ ९-६ ॥

अन्वयार्थ

यथा = ज्याप्रमाणे (आकाशातून उत्पन्न झालेला), (च) = आणि, सर्वत्रगः = सर्वत्र संचार करणारा, महान् = महान, वायुः = वायू हा, नित्यम् = सदा, आकाशस्थितः = आकाशामध्येच स्थित असतो, तथा = त्याप्रमाणे (माइया संकल्पातून उत्पन्न होणारी), सर्वाणि = संपूर्ण, भूतानि = भूते, मत्स्थानि = माइयामध्ये स्थित आहेत, इति = असे, उपधारय = जाण ॥ ९-६ ॥

अर्थ:-

जसा आकाशापासून उत्पन्न होऊन सर्वत्र फिरणारा महान वायू नेहमी आकाशातच राहातो, त्याचप्रमाणे माइया संकल्पाने उत्पन्न झाल्यामुळे सर्व भूते माइयात राहातात, असे समज. ॥ ९-६ ॥

सर्वभूतानि कौन्तेय प्रकृतिं यान्ति मामिकाम् ।

कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहम् ॥ ९-७ ॥

अन्वयार्थ

कौन्तेय = हे कौन्तेया (अर्थात् कुंतीपुत्र अर्जुना), कल्पक्षये = कल्पाच्या अंती, सर्वभूतानि = सर्व भूते, मामिकाम् = माझ्या, प्रकृतिम् = प्रकृतीप्रत, यान्ति = प्राप्त होतात म्हणजे प्रकृतीमध्ये लीन होतात, (च) = आणि, कल्पादौ = कल्पाच्या आरंभी, तानि = त्यांना, अहम् = मी, पुनः = पुन्हा, विसृजामि = उत्पन्न करतो ॥ ९-७ ॥

अर्थ:-

हे कौन्तेया (अर्थात् कुंतीपुत्र अर्जुना), कल्पाच्या शेवटी सर्व भूते माझ्या प्रकृतीत विलीन होतात आणि कल्पाच्या आरंभी त्यांना मी पुन्हा उत्पन्न करतो. ॥ ९-७ ॥

प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य विसृजामिपुनः पुनः ।

भूतग्राममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात् ॥ ९-८ ॥

अन्वयार्थ

॥ सार्थ - श्रीमद्भगवद्गीता ॥

7

स्वाम् = स्वतःच्या, प्रकृतिम् = प्रकृतीचा, अवष्टभ्य = अंगीकार करून, प्रकृतेः वशात् = आपापल्या स्वभावाने, अवशम् = परतंत्र झालेल्या, इमम् कृत्स्नम् = या संपूर्ण, भूतग्रामम् = भूतसमुदायाला, पुनः पुनः = पुन्हा पुन्हा (त्यांच्या कर्मानुसार), विसृजामि = मी उत्पन्न करतो ॥ ९-८ ॥

अर्थ:-

आपल्या मायेचा अंगीकार करून प्रकृतीच्या ताब्यात असल्यामुळे पराधीन झालेल्या या सर्व भूतसमुदायाला मी वारंवार त्यांच्या कर्मानुसार उत्पन्न करतो. ॥ ९-८ ॥

न च मां तानि कर्माणि निबध्नन्ति धनञ्जय ।

उदासीनवदासीनमसक्तं तेषु कर्मसु ॥ ९-९ ॥

अन्वयार्थ

धनञ्जय = हे धनंजया (अर्थात अर्जुना), तेषु = त्या, कर्मसु = कर्मांमध्ये, असक्तम् = आसक्तिरहित, च = आणि, उदासीनवत् = उदासीनाप्रमाणे, आसीनम् = स्थित असणाऱ्या, माम् = मज परमात्म्याला, तानि = ती, कर्माणि = कर्मे, न निबध्नन्ति = बंधनात पाडीत नाहीत ॥ ९-९ ॥

अर्थ:-

हे धनंजया (अर्थात् अर्जुना), त्या कर्मात् आसत्की नसलेल्या व उदासीनाप्रमाणे असलेल्या मज परमात्म्याला ती कर्मे बंधानकारक होत नाहीत. ॥ ९-९ ॥

मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम् ।

हेतुनानेनकौन्तेय जगद्विपरिवर्तते ॥ ९-१० ॥

अन्वयार्थ

कौन्तेय = हे कौन्तेया (अर्थात् कुंतीपुत्र अर्जुना), मया = मज, अध्यक्षेण = अधिष्ठात्याच्या सांनिध्यामुळे, प्रकृतिः = प्रकृती, सचराचरम् = चराचरासहित सर्व जग, सूयते = उत्पन्न करते, (च) = आणि, अनेन = या, हेतुना = कारणानेच, जगत् = हे संसारचक्र, विपरिवर्तते = फिरत राहाते ॥ ९-१० ॥

अर्थ:-

हे कौन्तेया (अर्थात् कुंतीपुत्र अर्जुना), माझ्या अधिष्ठानामुळे प्रकृती चराचरासह सर्व जग निर्माण करते. याच कारणाने हे संसारचक्र फिरत आहे. ॥ ९-१० ॥

अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम् ।

परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम् ॥ ९-११ ॥

अन्वयार्थ

मम = माझा, परम् = परम, भावम् = भाव, अजानन्तः = न जाणणारे, मूढाः = मूढ लोक हे, मानुषीम् = मनुष्याचे, तनुम् = शरीर, आश्रितम् = धारण करणाऱ्या, माम् = मज, भूतमहेश्वरम् = संपूर्ण भूतांचा महान ईश्वर असणाऱ्याला, अवजानन्ति = तुच्छ समजतात (म्हणजे आपल्या योगमायेने संसाराच्या उद्धारासाठी मनुष्यरूपात संचार करणाऱ्या मज परमेश्वराला साधारण मनुष्य समजतात) ॥ ९-११ ॥

अर्थ:-

माझ्या परम भावाला न जाणणारे मूढ लोक मनुष्यशरीर धारण करणाऱ्या मला-सर्व भूतांच्या महान ईश्वराला-तुच्छ समजतात. अर्थात आपल्या योगमायेने जगाच्या उद्धारासाठी मनुष्यरूपात वावरणाऱ्या मला परमेश्वराला सामान्य मनुष्य समजतात. ॥ ९-११ ॥

मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेतसः ।

रक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः ॥ ९-१२ ॥

अन्वयार्थ

मोघाशाः = व्यर्थ आशा करणारे, मोघकर्माणः = व्यर्थ कर्म करणारे, मोघज्ञानाः = व्यर्थ ज्ञान असणारे, विचेतसः = चंचल चित्त असणारे अज्ञानी लोक, रक्षसीम् = रक्षसी, आसुरीम् = आसुरी, च = आणि, मोहिनीम् = मोहात पाडणाऱ्या, प्रकृतिम् एव = प्रकृतीचाच, श्रिताः = आश्रय घेऊन राहातात ॥ ९-१२ ॥

अर्थ:-

ज्यांची आशा व्यर्थ, कर्मे निरर्थक आणि ज्ञान फुकट असे विक्षिप्त चित्त असलेले अज्ञानी लोक रक्षसी, आसुरी आणि मोहिनी प्रकृतीचाच आश्रय करून राहातात. ॥ ९-१२ ॥

महात्मानस्तु मां पार्थ दैवींप्रकृतिमाश्रिताः ।

भजन्त्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भूतादिमव्ययम् ॥ ९-१३ ॥

अन्वयार्थ

तु = परंतु, पार्थ = हे पार्था (अर्थात पृथापुत्र अर्जुना), दैवीम् = दैवी, प्रकृतिम् = प्रकृतीचा, आश्रिताः = आश्रय घेणारे, महात्मानः = महात्मा जन, भूतादिम् = सर्व भूतांचे सनातन कारण, (च) = आणि, अव्ययम् = नाशरहित अक्षरस्वरूप अशा, माम् = मला, ज्ञात्वा = जाणून, अनन्यमनसः = अनन्य मनाने युक्त होऊन, भजन्ति = निरंतर भजतात ॥ ९-१३ ॥

अर्थ:-

परंतु हे पार्था (अर्थात पृथापुत्र अर्जुना), दैवी प्रकृतीचा आश्रय घेतलेले महात्मे मला सर्व भूतांचे सनातन कारण आणि अविनाशी अक्षरस्वरूप जाणून अनन्य चित्ताने युक्त होऊन निरंतर भजतात. ॥ ९-१३ ॥

सततं कीर्तयन्तो मां यतन्तश्च दृढव्रताः ।

नमस्यन्तश्च मां भवत्या नित्ययुक्ता उपासते ॥ ९-१४ ॥

अन्वयार्थ

सततम् = निरंतर, कीर्तयन्तः = माझे नाम व गुण यांचे कीर्तन करणारे, च = तसेच, यतन्तः = माझ्या प्राप्तीसाठी प्रयत्न करणारे, च = आणि, माम् = मला (वारंवार), नमस्यन्तः = प्रणाम करणारे असे, दृढव्रताः = दृढ निश्चय असणारे भक्तजन, नित्ययुक्ताः = नेहमी माझ्या ध्यानात युक्त होऊन, भवत्या = अनन्य प्रेमाने, माम् = माझी, उपासते = उपासना करतात ॥ ९-१४ ॥

अर्थ:-

ते दृढनिश्चयी भक्त निरंतर माझ्या नामाचे व गुणांचे कीर्तन करीत माझ्या प्राप्तीसाठी प्रयत्न करीत असतात. तसेच

वारंवार मला प्रणाम करीत नेहमी माझ्या ध्यानात मग्न होऊन
अनन्य प्रेमाने माझी उपासना करतात. ॥ ९-१४ ॥

ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजन्तो मामुपासते ।

एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम् ॥ ९-१५ ॥

अन्वयार्थ

अन्ये = दुसरे ज्ञानयोगी, ज्ञानयज्ञेन = ज्ञानयज्ञाच्या द्वारा,
माम् = मज निर्गुणनिराकार ब्रह्माचे, एकत्वेन = अभिन्न
भावाने, यजन्तः अपि = पूजन करीत असले तरी सुद्धा (ते
माझीच उपासना करतात), च = आणि (दुसरे पुरुष), बहुधा =
पुष्कळ प्रकाराने स्थित असणाऱ्या, विश्वतोमुखम् = मज
विशट-स्वरूप परमेश्वराची, पृथक्त्वेन = पृथक् भावाने,
उपासते = उपासना करतात ॥ ९-१५ ॥

अर्थ:-

दुसरे काही ज्ञानयोगी मज निर्गुणनिराकार ब्रह्माची
ज्ञानयज्ञाने अभेदभावाने पूजा करीतही माझी उपासना
करतात आणि दुसरे काही अनेक रूपांनी असलेल्या मज
विशट-स्वरूप परमेश्वराची नाना प्रकारांनी उपासना करतात.

॥ ९-१५ ॥

अहं क्रतुरहं यज्ञः स्वधाहमहमौषधम् ।

मन्त्रोऽहमहमेवाज्यमहमग्निरहं हुतम् ॥ ९-१६ ॥

अन्वयार्थ

अहम् = मी, क्रतुः = क्रतू आहे, अहम् = मी, यज्ञः = यज्ञ आहे, अहम् = मी, स्वधा = स्वधा आहे, अहम् = मी, औषधम् = औषधी आहे, अहम् = मी, मन्त्रः = मंत्र आहे, अहम् = मी, आज्यम् = घृत आहे, अहम् = मी, अग्निः = अग्नी आहे, (च) = तसेच, हुतम् = हवनरूप क्रियासुद्धा, अहम् एव = मीच आहे ॥ ९-१६ ॥

अर्थ:-

श्रौतयज्ञ मी आहे, स्मार्तयज्ञ मी आहे, पितृयज्ञ मी आहे, वनस्पती, अन्न व औषध मी आहे. मंत्र मी आहे, तूप मी आहे, अग्नी मी आहे आणि हवनाची क्रियाही मीच आहे. ॥ ९-१६ ॥

पिताहमस्य जगतो माता धाता पितामहः ।

वेद्यं पवित्रमोङ्कार ऋक्साम यजुरेव च ॥ ९-१७ ॥

अन्वयार्थ

अस्य = या, जगतः = संपूर्ण जगाचा, धाता = धाता म्हणजे धारण करणारा आणि कर्मांचे फळ देणारा, पिता = पिता, माता

= माता, पितामहः = पितामह, वेद्यम् = जाणण्यास योग्य, पवित्रम् = पवित्र, ओङ्कारः = ॐ कार, (तथा) = तसेच, ऋक् = ऋग्वेद, साम = सामवेद, च = आणि, यजुः = यजुर्वेद (सुद्धा), अहम् एव = मीच आहे ॥ ९-१७ ॥

अर्थ:-

या जगाला धारण करणारा व कर्मफल देणारा, आई-वडील, आजोबा, जाणण्याजोगा पवित्र ॐ कार, तसेच ऋग्वेद, सामवेद आणि यजुर्वेदही मीच आहे. ॥ ९-१७ ॥

गतिर्भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत् ।

प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजमव्ययम् ॥ ९-१८ ॥

अन्वयार्थ

गतिः = प्राप्त करून घेण्यास योग्य असे परमधाम, भर्ता = सर्वांचे भरण-पोषण करणारा, प्रभुः = सर्वांचा स्वामी, साक्षी = शुभ व अशुभ पाहणारा, निवासः = सर्वांचे निवासस्थान, शरणम् = शरण जाण्यास योग्य, सुहृत् = प्रत्युपकाराची इच्छा न धरता सर्वांचे हित करणारा, प्रभवः प्रलयः = सर्वांची उत्पत्ती व प्रलय यांचा हेतू, स्थानम् = स्थितीचा आधार, निधानम् = निधान, (च) = आणि, अव्ययम् = अविनाशी, बीजम् = कारण (सुद्धा), (अहम् एव) = मीच आहे ॥ ९-१८ ॥

अर्थ:-

प्राप्त होण्याजोगे परमधाम, भरण-पोषण करणारा, सर्वांचा स्वामी, शुभाशुभ पाहणारा, सर्वांचे निवासस्थान, शरण जाण्यास योग्य, प्रत्युपकाराची इच्छा न करता हित करणारा, सर्वांच्या उत्पत्ती-प्रलयाचे कारण, स्थितीला आधार, निधान आणि अविनाशी कारणही मीच आहे. ॥ ९-१८ ॥

तपाम्यहमहं वर्षं निगृह्णाम्युत्सृजामि च ।

अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन ॥ ९-१९ ॥

अन्वयार्थ

अहम् = मी, तपामि = सूर्यरूपाने ताप देतो, वर्षम् = पर्जन्याचे, निगृह्णामि = आकर्षण करतो, च = आणि, उत्सृजामि = वर्षाव करतो, अर्जुन = हे अर्जुना, अहम् एव = मीच, अमृतम् = अमृत, च = आणि, मृत्युः = मृत्यू (आहे), च = तसेच, सत् असत् = सत् आणि असत्, च = सुद्धा, अहम् = मीच आहे ॥ ९-१९ ॥

अर्थ:-

मीच सूर्याच्या रूपाने उष्णता देतो, पाणी आकर्षून घेतो व त्याचा वर्षाव करतो. हे अर्जुना, मीच अमृत आणि मृत्यू आहे, आणि सत् व असत् सुद्धा मीच आहे. ॥ ९-१९ ॥

त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापा यज्ञैरिष्ट्वा स्वर्गतिं प्रार्थयन्ते

।

ते पुण्यमासाद्य सुरेन्द्रलोकमश्नन्ति दिव्यान्दिवि
देवभोगान् ॥ ९-२० ॥

अन्वयार्थ

त्रैविद्याः = तीन वेदांनी विहित केलेली सकाम कर्म करणारे,
सोमपाः = सोमरस पिणारे असे, पूतपापाः = पापरहित पुरुष,
यज्ञैः = यज्ञांच्या द्वारा, माम् = माझी, इष्ट्वा = पूजा करून,
स्वर्गतिम् = स्वर्गाच्या प्राप्तीची, प्रार्थयन्ते = इच्छा करतात,
पुण्यम् = आपल्या पुण्याचा फलरूप असा, सुरेन्द्रलोकम् =
स्वर्गलोक, आसाद्य = प्राप्त करून घेऊन, ते = ते पुरुष, दिवि =
स्वर्गामध्ये, दिव्यान् = दिव्य असे, देवभोगान् = देवांचे भोग,
अश्नन्ति = भोगतात ॥ ९-२० ॥

अर्थ:-

तिन्ही वेदांत सांगितलेली सकाम कर्म करणारे, सोमरस
पिणारे, पापमुक्त लोक माझी यज्ञांनी पूजा करून स्वर्गप्राप्तीची
इच्छा करतात; ते पुरुष आपल्या पुण्याईचे फळ असणाऱ्या
स्वर्गलोकाला जाऊन स्वर्गात देवांचे भोग भोगतात. ॥ ९-२० ॥

ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं
विशन्ति ।

एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गतागतं कामकामा लभन्ते ॥ ९-
२१ ॥

अन्वयार्थ

तम् = त्या, विशालम् = विशाल अशा, स्वर्गलोकम् =
स्वर्गलोकीचे, भुक्त्वा = भोग घेऊन, पुण्ये = पुण्य, क्षीणे =
क्षीण झाल्यावर, ते = ते, मर्त्यलोकम् = मृत्युलोकात विशन्ति
= प्राप्त होतात, एवम् = अशाप्रकारे (स्वर्गाचे साधनरूप
असणाऱ्या), त्रयीधर्मम् = तीन वेदांत सांगितलेल्या सकाम
कर्मांचा, अनुप्रपन्नाः = आश्रय घेणारे, कामकामाः = भोगांची
कामना असणारे पुरुष, गतागतम् = पुन्हा पुन्हा गमन-
आगमन, लभन्ते = प्राप्त करून घेतात (म्हणजे पुण्याच्या
प्रभावाने स्वर्गात जातात आणि पुण्य संपल्यावर मृत्युलोकात
येतात) ॥ ९-२१ ॥

अर्थ:-

ते त्या विशाल स्वर्गलोकाचा उपभोग घेऊन पुण्याई संपल्यावर
मृत्युलोकात येतात. अशा रीतीने स्वर्गप्राप्तीचे साधन
असणाऱ्या, तिन्ही वेदात सांगितलेल्या, सकाम कर्मांचे

अनुष्ठान करून भोगांची इच्छा करणारे पुरुष वारंवार ये-जा करीत असतात. अर्थात पुण्याच्या जोरावर स्वर्गात जातात आणि पुण्य संपल्यावर मृत्युलोकात येतात. ॥ ९-२१ ॥

अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते।

तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥ ९-२२ ॥

अन्वयार्थ

माम् = मज परमेश्वराचे, चिन्तयन्तः = निरंतर चिंतन करीत, ये = जे, अनन्याः = अनन्य प्रेमी असे, जनाः = भक्तजन, माम् = मज परमेश्वराला, पर्युपासते = निष्काम भावाने भजतात, नित्याभियुक्तानाम् = नित्य निरंतर माझे चिंतन करणाऱ्या, तेषाम् = त्या पुरुषांचा, योगक्षेमम् = योगक्षेम, अहम् = मी स्वतः, वहामि = (त्यांना) प्राप्त करून देतो ॥ ९-२२ ॥

अर्थ:-

जे अनन्य प्रेमी भक्त मज परमेश्वराला निरंतर चिंतन करीत निष्काम भावाने भजतात, त्या नित्य माझे चिंतन करणाऱ्या माणसांचा योगक्षेम मी स्वतः त्यांना प्राप्त करून देतो. ॥ ९-२२ ॥

येऽप्यन्यदेवताभक्ता यजन्ते श्रद्धयान्विताः ।

तेऽपि मामेव कौन्तेय यजन्त्यविधिपूर्वकम् ॥ ९-२३ ॥

अन्वयार्थ

कौन्तेय = हे कौन्तेया (अर्थात् कुंतीपुत्र अर्जुना), अपि = जरी, श्रद्धया = श्रद्धेने, अन्विताः = युक्त असे, ये भक्ताः = जे सकाम भक्त, अन्यदेवताः = दुसऱ्या देवतांचे, यजन्ते = पूजन करतात, ते = ते, अपि = सुद्धा, माम् एव = माझीच, यजन्ति = पूजा करतात (परंतु त्यांचे ते पूजन), अविधिपूर्वकम् = अविधिपूर्वक म्हणजे अज्ञानपूर्वक असते ॥ ९-२३ ॥

अर्थ:-

हे कौन्तेया (अर्थात् कुंतीपुत्र अर्जुना), जे सकाम भक्त श्रद्धेने दुसऱ्या देवांची पूजा करतात, तेही माझीच पूजा करतात. परंतु त्यांचे ते पूजन अज्ञानपूर्वक असते. ॥ ९-२३ ॥

अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च ।

न तु मामभिजानन्ति तत्त्वेनातश्च्यवन्ति ते ॥ ९-२४ ॥

अन्वयार्थ

हि = कारण, सर्वयज्ञानाम् = संपूर्ण यज्ञांचा, भोक्ता = भोक्ता, च = आणि, प्रभुः च = स्वामीसुद्धा, अहम् एव = मीच आहे, तु = परंतु, माम् = मज परमेश्वराला, ते = ते, तत्त्वेन = तत्त्वतः, न

अभिजानन्ति = जाणत नाहीत, अतः = म्हणून, च्यवन्ति = च्युत होतात म्हणजे पुनर्जन्म प्राप्त करून घेतात ॥ ९-२४ ॥

अर्थ:-

कारण सर्व यज्ञांचा भोक्ता आणि स्वामीही मीच आहे. पण ते मला परमेश्वराला तत्त्वतः जाणत नाहीत; म्हणून पुनर्जन्म घेतात. ॥ ९-२४ ॥

यान्ति देवव्रतादेवान्पितृन्यान्तिपितृव्रताः।

भूतानि यान्ति भूतेज्या यान्ति मद्याजिनोऽपि माम् ॥ ९-२५ ॥

अन्वयार्थ

देवव्रताः = देवतांचे पूजन करणारे, देवान् = देवतांप्रत, यान्ति = प्राप्त होतात, पितृव्रताः = पितरांचे पूजन करणारे, पितृन् = पितरांप्रत, यान्ति = प्राप्त होतात, भूतेज्याः = भूतांची पूजा करणारे, भूतानि = भूतांप्रत, यान्ति = प्राप्त होतात, (च) = आणि, मद्याजिनः = माझे पूजन करणारे भक्त, माम् अपि = मलाच, यान्ति = प्राप्त होतात (म्हणून माझ्या भक्तांचा पुनर्जन्म होत नाही) ॥ ९-२५ ॥

अर्थ:-

देवांची पूजा करणारे देवांना मिळतात. पितरांची पूजा करणारे पितरांना जाऊन मिळतात. भूतांची पूजा करणारे भूतांना प्राप्त होतात आणि माझी पूजा करणारे भक्त मला येऊन मिळतात. त्यामुळे माझ्या भक्तांना पुनर्जन्म नाही. ॥ ९-२५ ॥

पत्रं पुष्पं फलं तोयं ये मे भक्त्या प्रयच्छति ।

तदहं भक्त्युपहतमश्नामि प्रयतात्मनः ॥ ९-२६ ॥

अन्वयार्थ

यः = जो कोणी भक्त, मे = मला, भक्त्या = प्रेमाने, पत्रम् = पान, पुष्पम् = फूल, फलम् = फळ, तोयम् = पाणी इत्यादी, प्रयच्छति = अर्पण करतो, (तस्य) = त्या, प्रयतात्मनः = शुद्ध अंतःकरणाच्या निष्काम प्रेमी अशा भक्ताने, भक्त्युपहतम् = प्रेमपूर्वक अर्पण केलेले, तत् = ते (पान, फूल इत्यादी), अहम् = मी (सगुण रूपाने प्रकट होऊन प्रेमपूर्वक), अश्नामि = खातो ॥ ९-२६ ॥

अर्थ:-

जो कोणी भक्त मला प्रेमाने पान, फूल, फळ, पाणी इत्यादी अर्पण करतो, त्या शुद्ध बुद्धीच्या व निष्काम प्रेमी भक्ताने प्रेमाने अर्पण केलेले ते पान, फूल इत्यादी मी सगुण रूपाने प्रकट होऊन मोठ्या प्रीतीने खातो. ॥ ९-२६ ॥

यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् ।

यत्तपस्यसि कौन्तेय तत्कुरुष्व मदर्पणम् ॥ ९-२७ ॥

अन्वयार्थ

कौन्तेय = हे कौन्तेया (अर्थात् कुंतीपुत्र अर्जुना), यत् = जे (कर्म), करोषि = तू करतोस, यत् = जे, अश्नासि = तू खातोस, यत् = जे, जुहोषि = हवन करतोस, यत् = जे, ददासि = दान देतोस, (च) = आणि, यत् = जे, तपस्यसि = तप तू करतोस, तत् = ते सर्व, मदर्पणम् = मला अर्पण, कुरुष्व = कर ॥ ९-२७ ॥

अर्थ:-

हे कौन्तेया (अर्थात् कुंतीपुत्र अर्जुना), तू जे कर्म करतोस, जे खातोस, जे हवन करतोस, जे दान देतोस आणि जे तप करतोस, ते सर्व मला अर्पण कर. ॥ ९-२७ ॥

शुभाशुभफलैरेवंमोक्षयसे कर्मबन्धनैः ।

संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि ॥ ९-२८ ॥

अन्वयार्थ

एवम् = अशाप्रकारे, संन्यासयोगयुक्तात्मा = संन्यासयोगाने युक्त म्हणजे भगवदर्पणबुद्धीने फलासक्तीच्या त्यागासह कर्म

करणारा तू शुभाशुभफलैः = शुभाशुभ फलरूप, कर्मबन्धनैः = कर्मबंधनातून, मोक्षयसे = मुक्त होशील, विमुक्तः = आणि त्यातून मुक्त होऊन, माम् = मलाच, उपैष्यसि = तू प्राप्त करून घेशील ॥ ९-२८ ॥

अर्थ:-

अशा रीतीने ज्यामध्ये सर्व कर्म मला भगवंताला अर्पण होतात, अशा संन्यासयोगाने युक्त वित्त असलेला तू शुभाशुभफलरूप कर्मबंधनातून मुक्त होशील आणि मला येऊन मिळशील. ॥ ९-२८ ॥

समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः ।

ये भजन्ति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु चाप्यहम् ॥ ९-२९ ॥

अन्वयार्थ

सर्वभूतेषु = सर्व भूतांमध्ये, अहम् = मी, समः = समभावाने व्यापक आहे, मे = मला, द्वेष्यः न = कोणी अप्रिय नाही (आणि), प्रियः न अस्ति = कोणी प्रिय नाही, तु = परंतु, ये = जे, माम् = मला, भक्त्या = प्रेमाने, भजन्ति = भजतात, ते = ते, मयि = माझ्यामध्ये असतात, च = आणि, अहम् अपि = मी सुद्धा, तेषु = त्यांच्यामध्ये (प्रत्यक्ष प्रकट) असतो ॥ ९-२९ ॥

अर्थ:-

मी सर्व भूतमात्रात समभावाने व्यापून राहिलो आहे. मला ना कोणी अप्रिय ना प्रिय. परंतु जे भक्त मला प्रेमाने भजतात, ते माझ्यात राहतात आणि मीही त्यांच्यात प्रत्यक्ष प्रकट असतो. ॥

९-२९ ॥

अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।

साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥ ९-३० ॥

अन्वयार्थ

चेत् = जर, सुदुराचारः = अतिशय दुराचारी, अपि = सुद्धा, अनन्यभाक् = अनन्यभावाने माझा भक्त होऊन, माम् = मला, भजते = भजत असेल, (तर्हि) = तर, सः = तो, साधुः एव = साधुच, मन्तव्यः = समजण्यास योग्य आहे, हि = कारण, सः = तो, सम्यक् = यथार्थपणे, व्यवसितः = निश्चय केलेला असा आहे म्हणजे त्याने चांगल्याप्रकारे निश्चय केला आहे की परमेश्वराच्या भजनासमान असे अन्य काही सुद्धा नाही ॥ ९-३० ॥

अर्थ:-

जर एखादा अत्यंत दुर्वर्तनीसुद्धा अनन्यभावाने माझा भक्त होऊन मला भजेल, तर तो सज्जनच समजावा. कारण तो यथार्थ निश्चयी असतो. अर्थात त्याने ईश्वरभजनासारखे दुसरे काहीही नाही, असा पूर्ण निश्चय केलेला असतो. ॥ ९-३० ॥

क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छान्तिं निगच्छति ।

कौन्तेय प्रति जानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥ ९-३१ ॥

अन्वयार्थ

(सः) = तो, क्षिप्रम् = लौकरच, धर्मात्मा = धर्मात्मा, भवति = होतो, (च) = आणि, शश्वत् = सदा टिकून राहाणारी, शान्तिम् = परम शांती, निगच्छति = प्राप्त करून घेतो, कौन्तेय = हे कौन्तेया (अर्थात कुंतीपुत्र अर्जुना), प्रति = निश्चयपूर्वक सत्य, जानीहि = तू समज की, मे = माझा, भक्तः = भक्त, न प्रणश्यति = नष्ट होत नाही ॥ ९-३१ ॥

अर्थ:-

तो तात्काळ धर्मात्मा होतो आणि नेहमी टिकणाऱ्या परम शांतीला प्राप्त होतो. हे कौन्तेया (अर्थात कुंतीपुत्र अर्जुना), तू हे पक्के सत्य लक्षात ठेव की, माझा भक्त नाश पावत नाही. ॥ ९-३१ ॥

मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः ।

स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यान्ति परं गतिम् ॥ ९-३२

॥

अन्वयार्थ

हि = कारण, पार्थ = हे पार्था (अर्थात् पृथापुत्रअर्जुना), स्त्रियः = स्त्रिया, वैश्याः = वैश्य, शूद्राः = शूद्र, तथा = तसेच, पापयोनयः = पापयोनीमध्ये चांडाल इत्यादी, ये अपि = जे कोणी सुद्धा, स्युः = असतील, ते अपि = ते सुद्धा, माम् = मला, व्यपाश्रित्य = शरण येऊन, पराम् = परम, गतिम् = गतीच, यान्ति = प्राप्त करून घेतात ॥ ९-३२ ॥

अर्थ:-

हे पार्था (अर्थात् पृथापुत्र अर्जुना), स्त्रिया, वैश्य, शूद्र तसेच पापयोनी अर्थात् चांडालादी कोणीही असो, ते सुद्धा मला शरण आले असता परम गतीलाच प्राप्त होतात. ॥ ९-३२ ॥

किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ।

अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व माम् ॥ ९-३३ ॥

अन्वयार्थ

पुनः = मग, (ये) = जे, पुण्याः = पुण्यशील, ब्राह्मणाः = ब्राह्मण, तथा = तसेच, राजर्षयः = राजर्षी असे, भक्ताः = भक्तजन (मला शरण येऊन परम गती प्राप्त करून घेतात), किम् = हे काय सांगावयास पाहिजे, (अतः) = म्हणून, असुखम् = सुखरहित, (च) = आणि, अनित्यम् = क्षणभंगुर असे, इमम् = हे, लोकम् = मनुष्य शरीर, प्राप्य = प्राप्त झाल्यावर, माम् = माझे, भजस्व = तू भजन कर ॥ ९-३३ ॥

अर्थ:-

मग पुण्यशील, ब्राह्मण तसेच राजर्षी भक्तलोक मला शरण येऊन परम गतीला प्राप्त होतात, हे काय सांगावयास पाहिजे? म्हणून तू सुखरहित व नाशवंत या मनुष्यशरीराला प्राप्त होऊन नेहमी माझे भजन कर. ॥ ९-३३ ॥

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।

मामेवैष्यसियुवत्वैवमात्मानंमत्परायणः ॥ ९-३४ ॥

अन्वयार्थ

मन्मनाः भव = माझ्या ठिकाणी मन ठेव, मद्भक्तः (भव) = माझा भक्त तू हो, मद्याजी (भव) = माझे पूजन करणारा तू हो, माम् = मला, नमस्कुरु = प्रणाम कर, एवम् = अशाप्रकारे, आत्मानम् = आत्म्याला, (मयि) = माझ्या ठिकाणी, युवत्वा = नियुक्त

करून, मत्परायणः = मत्परायण होऊन, माम् एव = मलाच,
एष्यसि = तू प्राप्त करून घेशील ॥ ९-३४ ॥

अर्थ:-

माझ्यात मन ठेव. माझा भक्त हो. माझी पूजा कर. मला
नमस्कार कर. अशा रीतीने आत्म्याला माझ्याशी जोडून
मत्परायण होऊन तू मलाच प्राप्त होशील. ॥ ९-३४ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजविद्याराजगुह्ययोगो
नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

ॐ हे परमसत्य आहे. याप्रमाणे श्रीमद्भगवद्गीतारूपी
उपनिषद तथा ब्रह्मविद्या आणि योगशास्त्राविषयी श्रीकृष्ण
आणि अर्जुन यांच्या संवादातील राजविद्याराजगुह्ययोग
नावाचा हा नववा अध्याय समाप्त झाला. ॥ ९ ॥
